

**ПАРХОМЧУК О.С.,
кандидат історичних наук,
доцент**

*Інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка*

**ЕВОЛЮЦІЯ
ПІДХОДІВ ДО
ПРОБЛЕМИ
ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЇ
ТА КОНВЕРСІЇ В
УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ
СУЧАСНОЇ
МІЖНАРОДНОЇ
СИСТЕМИ**

Тема даної статті присвячена складному процесу формування нових підходів до проблем демілітаризації та конверсії в період становлення нової системи міжнародних відносин.

Особливість цієї статті – концептуально витримане висвітлення і політологічний аналіз еволюції проблеми конверсії в сучасній міжнародній системі. Значна кількість літератури розглядала цей процес переважно в соціально-економічному плані. Підхід автора вирізняється системністю дослідження та ґрунтується на спробі розглянути дану проблему з точки зору впливу сучасних міжнародних відносин на зміни в політологічному розумінні даного процесу. Методологічну основу дослідження складають структурно-системний, ретроспективний і системно-історичний методи. Такий методологічний підхід дає змогу показати еволюцію підходів до розуміння процесів демілітаризації та конверсії на межі тисячоліть.

Дана стаття продовжує попередні дослідження автора.

Руйнація Ялтинсько-Потсдамської системи

міжнародних відносин принципово відрізнялася від усіх історичних аналогів. Будь-яка зміна міжнародної системи в історії міжнародних відносин відбувалась шляхом війн і збройних конфліктів, чому передував процес мілітаризації. Яскравим прикладом цього є мілітаризація напередодні Першої та Другої світових війн. Руйнація Ялтинсько-Потсдамської системи відбувалась мирним шляхом, їй передувало проведення конверсії, зокрема в Радянському Союзі, країнах Східної Європи та Азії.

Для закладення нових принципів співіснування було недостатньо серії мирних договорів. Необхідно було виробити та відпрацювати конкретні механізми взаємодії та вирішення протиріч між кількома центрами сили із значними цивілізаційними розбіжностями. У той же час уперше система міжнародних відносин формувалась за умови існування багатопольярного ядерного світу. Період руйнації супроводжувався серією локальних конфліктів. Її особливістю є і нова ситуація в Європі. Ялтинсько-Потсдамська система була заснована на чіткому розподілі сил в Європі. Об'єднання Німеччини, поява в Центральній Європі могутньої економічної та політичної сили, сфера інтересів якої виходила за межі власної території, поширюючись перш за все на країни Центрально-Східної Європи, привела до нової конфігурації сил. Додатковий імпульс отримала європейська інтеграція.

Дослідження сучасної міжнародної системи структуруються, по-перше, за виокремленням одного чи кількох полюсів сили та етапів розвитку сучасної міжнародної системи. Постбіполярну структуру міжнародних відносин можна аналізувати на двох рівнях: центр системи та її периферія. Така дворівнева структура породжує два основних типи відносин – симетричні та асиметричні. З цього погляду однією з найважливіших особливостей розвитку сучасних міжнародних відносин стало те, що відбувся зсув основних викликів і загроз, перехід міжнародної конфліктності з глобального на регіональний і субрегіональний рівні.

Дослідники, які працюють у межах реалістичної парадигми, висувають дві основні концепції нового світу – монополярності (однополюсності), мононаддержавності та поліполярності (багатополісності). Використовується і термін "постбіполярність", який характеризує певну невизначеність сучасної міжнародної структури. Неореалісти головну увагу звертають на дослідження питання відносно того, яка конфігурація співвідношення сил є більш стабільною. У сучасній міжнародно-політичній думці існує й кілька проектів майбутнього світового порядку.

Після війни в Перській затоці в 1991 р. президент США Дж.Буш заявив, що у зв'язку з розпадом СРСР зникає один з "полюсів" біполярності. На підставі цього значна група дослідників сходиться на тому, що США залишаться єдиною наддержавою і таким чином відбувається формування монополярного світового порядку на чолі зі Сполученими

Штатами. Концепція встановлення та підтримання американської гегемонії в міжнародних відносинах висувається такими авторами, як У.Уолферс, Дж.Муравчик та ін. До цієї групи дослідників можна віднести З.Бжезінського, колишнього радника Президента США з питань національної безпеки, професора Школи сучасних міжнародних досліджень університету Дж.Гопкінса. Останній вважає, що XXI ст., як і XX, буде "американським століттям", в якому "співтовариство розвинених країн знаходитиметься під ідейним і політичним контролем США, а Сполучені Штати Америки будуть першою й єдиною світовою наддержавою. Його характеристика сучасного етапу розвитку системи міжнародних відносин міститься вже в назві книги "Поza контролем. Глобальне безладдя напередодні XXI ст.". Більш детально його погляди на характер сучасної системи міжнародних відносин викладені в праці "Велика шахівниця" та в наукових статтях¹.

На погляд З.Бжезінського, Європа більше не є головною ареною світових подій. Вона була головним місцем подій протягом більшої частини XX ст. Не випадково дві великі європейські війни одержали назву Першої та Другої світових воєн, оскільки конфлікт в Європі автоматично ставав конфліктом світового значення. Сьогодні головною ареною світової політики стала Євразія².

Саме в Євразії розташовані шість найбільш економічно розвинених (після США) держав світу. Саме в Євразії найбільше (за винятком США) витрачають на оборону. В Євразії проживає 75 % населення світу, виробляється 60 % валового продукту, зосереджено 75 % світових енергетичних ресурсів. І саме з Євразії походять головні виклики світовому пануванню Америки. Виходячи з цього, З.Бжезінський доходить висновку про те, що з ери європейської політики ми ввійшли в еру євразійської політики³.

США вважають, що їх власна безпека залежить, насамперед, від того, що відбувається в Євразії. Не випадково 100,0 тис. американських солдатів дислоковані на західній околиці Євразії. Так само не є випадковим той факт, що 100,0 тис. американських вояків знаходяться на східному краї Євразії. Оскільки Євразія стала головним місцем подій, а Америка дуже глибоко присутня в Євразії, то привертає увагу обставина, що в самій Євразії здоровими, сильними та життєздатними регіонами є її крайній захід і крайній схід. Середина ж Євразії залишається слабкою.

Західна Європа економічно дорівнює Америці. Японія – це друга у світі за економічним потенціалом держава. Швидко розвивається Китай. Крім того, у західній частині Євразії спостерігається процес організаційного розширення, що матиме стратегічні наслідки. Оскільки розширення ЄС супроводжується розширенням НАТО, європейська воєнна могутність і надалі буде тісно пов'язана з воєнними можливостями США.

Ситуація на Далекому Сході набагато складніша. По-перше, погіршення американо-китайських відносин, очевидно, могло сприяти прискоренню переозброєння Японії. А це стало б серйозним чинником непередбачуваності та нестабільності на Далекому Сході. По-друге, незрозуміло, чи й надалі триватиме розділ Кореї, й чим він може закінчитись. Якщо розділ спровокує насильство, то це буде серйозний конфлікт на Далекому Сході.

Якщо ж американо-китайські відносини покращуватимуться й надалі, то Японія навряд чи буде переозброюватися прискореними темпами; можливим стає шанс мирного об'єднання Кореї.

Отже, під однополярністю розуміється такий стан справ на світовій арені, коли одна держава за своїми військовими, політичним, економічними параметрами знаходиться в значному відриві від решти країн. Однополярному світу притаманні наступні характеристики. Центральна влада:

- встановлює "правила гри" і домінує, використовуючи військові та економічні важелі;

- виступає арбітром у вирішенні спорів між "підлеглими";

- перешкоджає "підлеглим" в їх прагненні отримати незалежність⁴.

Історичний досвід не мав прикладів існування глобальної монополярної системи. У той же час, виходячи з її характеристик і досвіду існування монополярних підсистем міжнародних відносин, можна припустити, що така система не є достатньо стабільною, що не сприяє процесам демілітаризації та конверсії.

Концепція "багатополярності" стверджує, що з розпадом СРСР зникла одна з основ біполярності, але паралельно з цим зріс політичний вплив цілої низки альтернативних США "центрів сили". Прибічник школи балансу сил Г.Кіссінджер вважає, що новий світовий порядок все більше нагадуватиме європейську політику XIX ст. Але система рівноваги сил працюватиме вже не в європейському, а у глобальному масштабі. Окрім того, зазнало еволюції саме поняття "могутності" держави в тому розумінні, що економічні та інші компоненти суттєво впливають на баланс сил⁵.

Концепція "багатополярності" широко підтримується низкою вчених і політичних діячів Росії та Китаю. На погляд колишнього міністра закордонних справ Росії, відомого сходознавця Є.М.Примакова, після закінчення "холодної війни" послабили доцентрові сили як навколо Росії, так і навколо США. Одночасно йде формування нових центрів, зокрема ЄС, Китаю⁶.

Аналізуючи проблему стабільності "багатополярної" системи міжнародних відносин, російський дослідник О.Д.Богатуров зауважує, що ідея відновлення контурів багатополярного світу емоційно приваблива,

тому що начебто відповідає уяві щодо демократизації міжнародних відносин. Але історичний досвід, зокрема досвід існування Віденської системи свідчить, що багатополюсне балансування невідворотно реалізувалося у світові війни. Світове співтовариство мало шанс зрозуміти це під час Першої світової війни⁷.

Таким чином, можна зробити висновок, що багатополярна структура міжнародних відносин не є стабільною, її характерною ознакою є посилення тенденції до милітаризації. Підтвердженням цього є те, що на початку ХХІ ст. домінуючою була тенденція до милітаризації світу.

Російський дослідник М.М.Лебедева визначає наступні характеристики багатополярного світу, які безпосередньо впливають на його милітаризацію:

- протидія будь-якому іншому учаснику, який прагне стати лідером;
- прагнення до посилення власної позиції або хоча б недопущення її послаблення (здійснюється як переговорними, так і силовими заходами);
- прагнення навіть у разі протиборства до того, щоб не допустити дестабілізації системи⁸.

Широко розповсюджений і погляд про формування та еволюцію складної ієрархічної системи, особливістю якої є співіснування різних типів "полярності".

На думку професора Дж.Ная, розстановка сил у світовій політиці у постбіполярний період нагадує "тришаровий пиріг". Верхній, військовий шар в основному є однополярним, оскільки немає інших держав, рівних Сполученим Штатам щодо військової могутності. Середній, економічний шар, є триполюсним – США, Західна Європа та Японія. Нижній шар транснаціональної взаємозалежності характеризується дифузєю сили, тобто це означає, що застосування чи погроза застосування сили перейшли з глобального на регіональний, субрегіональний та національно-державний рівні⁹.

На думку професора Гарвардського університету С.Гантінгтона, протягом останнього десятиліття світова політика зазнала фундаментальних змін. По-перше, вона переважно зосередилася вздовж кордонів культур і цивілізацій. По-друге, світова політика завжди зводилася до сили і боротьби за сфери впливу, і сьогодні міжнародні відносини змінюються за цими параметрами. Нарешті, глобальна структура сили в період "холодної війни" була головним чином біполярною, зараз вона є зовсім іншою¹⁰.

За часів "холодної війни" світ був розділений на ідеологічні групи: "вільний" світ на чолі зі США; комуністичний блок, який очолював СРСР; і менш розвинені країни третього світу, де відбувалися більшість подій "холодної війни". Сучасна глобальна політика є більш складною. Вже немає згаданих трьох груп, натомість існує вісім основних

цивілізацій – західна, православна, китайська, японська, мусульманська, індуїська, латиноамериканська та африканська.

Країни-лідери, до яких належать США, Росія, деякі європейські країни, Японія, Китай та Індія, представляють різні цивілізації. Лідируючими є також важливі ісламські країни, які (завдяки стратегічному розташуванню, великій чисельності населення та нафтовим ресурсам) мають значний вплив у системі міжнародних відносин.

Якщо говорити про вісім найбільш населених країн світу на сьогоднішній день, то всі вони належать до восьми різних цивілізацій. Якщо ж розглянути сім найбільш економічно розвинених країн, то вони належать до п'яти різних цивілізацій. Звідси можна дійти висновку, що нова світова політика, яка формується, на локальному рівні – політика етнічності, а на глобальному – політика цивілізацій. Уперше за світову історію глобальна політика стає насправді багатоцивілізаційною. У новому світі відносини між країнами – представниками різних цивілізацій часто будуть складними, а в певні моменти – навіть антагоністичними.

Одним з найбільш важливих напрямів світової політики будуть відносини між Заходом і рештою цивілізацій, оскільки Захід і надалі намагатиметься нав'язувати свої цінності та культуру іншим країнам.

В Європі відбувається процес групування країн за цивілізаційним критерієм. Вже не існує "залізної завіси", але лінія поділу залишилася – тепер вона розділяє людей, які дотримуються християнства в західному варіанті, та мусульман і православних християн. Такий поділ дуже чітко простежується на Балканах. Під час війни в Югославії католицькі країни Європи та Латинської Америки надавали значну допомогу Словенії та Хорватії; православні Росія та Греція – Сербії; ісламські країни, зокрема Іран, Саудівська Аравія, Туреччина та Малайзія – боснійським мусульманам. Між Грецією і Туреччиною знову виникло протистояння.

Саме зараз в Європі формується нова структура безпеки впродовж ліній цивілізаційного поділу. Будучи раніше головною православною країною світу, Росія вважає своїм обов'язком підтримання порядку і стабільності серед православних країн. З іншого боку, колишні республіки СРСР, які за культурною ознакою належать до Західної Європи, активно шукають шляхи інтеграції в НАТО та інші європейські структури. НАТО є організацією, що гарантує безпеку Західної Європи. Без сумніву, до НАТО мають входити всі країни Західної Європи, які хочуть стати його членами і відповідають західним стандартам.

Конфлікти та нестабільна політична ситуація в новому світі будуть спричинені, головним чином, відродженням Китаю та поверненням ісламу. Стосунки Заходу з Китаєм та мусульманськими країнами будуть іноді важкими, а то й антагоністичними. Розвиток цих конфліктів значною мірою залежатиме від того, до якої сторони приєднаються такі

ключові країни "мінливих" цивілізацій, як Росія, Індія чи Японія.

Потенційно найбільш небезпечним вважається конфлікт між США та Китаєм. На даний момент існує багато проблем, які роз'єднують ці країни, найголовніше – яка з країн протягом наступних десятиріч відіграватиме найважливішу роль у формуванні ситуації в Східній Азії. Майбутнє миру залежить від урегулювання стосунків між США та Китаєм.

Виклики мусульманського світу походять не з економічного розвитку, а зі зростання чисельності населення, зокрема віком 15-25 років, що, як свідчить світовий досвід, призводить до зростання нестабільності.

Зараз у світі відбувається багато етнічних воєн, в яких мусульмани стають учасниками частіше, ніж представники будь-якої іншої цивілізації. Уздовж усього умовного кордону ісламу (Балкани – Кавказ – Центральна Азія – Південна Азія – Південно-Східна Азія – Близький Схід – Африка) мусульмани воюють проти немусульман. У самому ж мусульманському світі мусульмани воюють один з одним частіше, ніж народи інших цивілізацій.

Характеризуючи сучасну структуру міжнародної системи, С.Гантінгтон погоджується, що зараз існує єдина наддержава. У той же час це, на його погляд, аж ніяк не означає, що світ став однополюсним. Однополюсна система могла б існувати за наявності однієї наддержави, багатьох слабких держав та відсутності впливових великих держав. Жодна комбінація слабких держав не здатна була б завадити їй у цьому. До такої моделі протягом кількох століть наближався класичний світ римської доби. Біполярна система (на зразок періоду "холодної війни") складається з двох наддержав, відносини між якими є визначальними для міжнародної політики. Кожна наддержава домінує в коаліції союзних держав і змагається з іншою за вплив серед несоюзних країн. Багатополюсна система складається з кількох великих, приблизно рівних за силою держав, що співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси (європейський концерт націй). В кожній з названих систем наймогутніші її учасники зацікавлені у збереженні системи.

Сучасна міжнародна система не відповідає жодній з названих моделей. Тому С.Гантінгтон характеризує її як "дивний гібрид, одно-багатополюсну систему з однією наддержавою та кількома великими державами" яка є водночас однополярною і багатополярною. Для розв'язання міжнародних проблем сьогодні потрібні зусилля як однієї супердержави, так і кількох інших провідних держав; і єдина наддержава може прямо вплинути на події через інтереси інших держав. На першому рівні знаходяться Сполучені Штати – єдина наддержава, що має беззаперечну перевагу в усіх складниках впливу (економічному, військовому, дипломатичному, ідеологічному, технологічному та культурному). На другому рівні знаходяться великі держави, що переважають своїх сусідів з регіону, але не-

спроможні посилити свій вплив у глобальному масштабі – німецько-французький кондомініум в Європі, Росія в Євразії, Китай та Японія (потенційно) у Східній Азії, Індія в Південній Азії, Іран у Південно-Західній Азії, Бразилія в Латинській Америці, ПАР та Нігерія в Африці.

На третьому рівні знаходяться другорядні регіональні держави, чий інтереси часто суперечать великим державам. До них належать Велика Британія (щодо німецько-французької комбінації), Україна (щодо Росії), Японія (щодо Китаю), Південна Корея (щодо Японії), Пакистан (щодо Індії), Саудівська Аравія (щодо Ірану) та Аргентина (щодо Бразилії)¹¹.

У названій системі майже кожен з учасників зацікавлений у її зміні. США віддали б перевагу однополярній системі, великі держави обрали б багатополярну.

Наддержава чи гегемон однополюсної системи, не маючи конкурентів в особі великих держав, зазвичай, здатна досить довго домінувати над малими державами, доки її не знекровлять внутрішні проблеми або певні сили з-поза меж даної системи. Така доля спіткала Рим у V ст. та Китай у XIX ст. У багатополюсній системі кожна з держав може спробувати створити однополюсну систему навколо самої себе, але в цьому їй заважатимуть інші великі держави. Так часто бувало в європейській політиці. У добу "холодної війни" обидві світові наддержави цілком відкрито віддавали перевагу однополюсній системі. Однак реальна динаміка конкуренції та вчасне обопільне усвідомлення небезпеки однополюсності, опертої на військову силу, привели до створення біполярності, яка проіснувала близько чотирьох десятиліть, аж доки одна з наддержав не витримала протистояння. У кожній з названих систем наймогутніші її учасники зацікавлені у збереженні системи. Це меншою мірою стосується одно-багатополюсної системи. Сполучені Штати, очевидно, віддали б перевагу однополярній системі, де б вони були гегемоном. США і зараз часто діють так, ніби ця система вже існує, свідченням чого є війна в Іраку, яку вони розпочали в березні 2003 р. Великі держави, з іншого боку, обрали б багатополюсну систему, яка дозволила б їм обстоювати власні інтереси як одноосібно, так і колективно, уникаючи обмежень, примусу чи тиску з боку могутнішої наддержави. Вони відчують загрозу в тому, що розцінюють як американське прагнення до світової гегемонії.

Зусилля США створити однополярну систему приводять до того, що великі держави докладають ще більших зусиль, рухаючись у бік багатополярності. Якщо говорити про інтереси наддержави в такій одно-багатополярній системі, то вона зацікавлена в поверненні до однополярної системи, щоб самостійно приймати всі рішення. Провідні ж країни світу зацікавлені в багатополярній системі. Тому стабільність існуючої системи значною мірою залежить від рівноваги між цими головними

конфліктуючими групами. Така рівновага за своєю природою є нестабільною, і марно сподіватись, що її можна буде втримати. Спостерігається значне протистояння гегемонії США з боку провідних регіональних держав. Тому можна сказати, що США і другорядні регіональні держави мають спільні інтереси, таким чином позбавляючи провідні регіональні держави впливу в регіонах.

С.Гантінгтон робить висновок, що світова політика відійшла від біполярної системи доби "холодної війни", пройшла через однополюсний момент (кульмінацією його стала війна в Перській затоці) і тепер рухається через 10-20 років одно-багатополюсного періоду до посправжньому багатополюсного XXI ст. У багатополюсному світі великі держави неминуче конкуруватимуть, конфліктуватимуть та створюватимуть коаліції у різноманітних поєднаннях. Проте у такому світі не буде напруги та конфліктів між наддержавою та великими регіональними державами, що було визначальною характеристикою одно-багатополюсного світу¹².

Теорія міжнародних відносин, що передбачає збалансування сил відповідно до поточних обставин, народилась у контексті європейської системи, створеної Вестфальським миром 1648 р. Учасниками її були країни – носії спільної європейської культури, що рішуче відокремлювало їх від турків-османів та інших народів. Згідно з цією теорією, основною одиницею міжнародних відносин ставала держава-нація, і всі держави мали теоретично рівні права, незалежно від їх розмірів, багатства та могутності. Отже, культурна спільність та юридична рівність зробили можливим функціонування системи збалансування сил і запобігання появі єдиного гегемона, але й тоді система часто працювала недосконало.

Сьогодні світова політика стала мультицивілізаційною. Франція, Росія та Китай можуть бути зацікавлені у протидії американській гегемонії, про що свідчила їх реакція у зв'язку з війною в Іраку в 2003 р., але значні культурні відмінності, очевидно, ускладнять для них організацію ефективної коаліції. Крім того, ідея суверенної юридичної рівності націй-держав є не настільки важливою для незахідних суспільств, де більш природною у відносинах між людьми вважається не рівність, а ієрархія. Центральним питанням для взаємин тут є питання про те, хто перший, а хто другий. Культурні відмінності, ревності та суперництво можуть зашкодити великим державам утворити коаліцію проти наддержави.

Основною причиною суперечок між наддержавою та великими регіональними державами є намагання першої обмежувати, стримувати чи визначати дії останніх. З іншого боку, для другорядних регіональних держав фактор втручання наддержави є тим ресурсом, який вони можуть використати проти великих держав свого регіону. Таким чином, у наддержави та другорядних регіональних держав часто, хоча і не

завжди можуть знайтися спільні інтереси проти великих регіональних держав, і другорядні регіональні держави не горітимуть бажанням приєднатися до коаліцій проти наддержави.

У культурному вимірі більш вірогідною видається кооперація між країнами, що мають риси культурної спільності; антагонізм, скоріше за все, може постати між країнами зі значними культурними відмінностями. Що ж до силового виміру, то тут Сполучені Штати та другорядні регіональні держави мають спільні інтереси щодо обмеження впливу великих держав у відповідних регіонах. Отже, Сполучені Штати роблять попередження Китаю, зміцнюючи свій військовий альянс з Японією і підтримуючи помірне нарощування японської військової потужності. Особливе партнерство США та Великої Британії забезпечує механізм урівноваження сили об'єднаної Європи. Америка працює над розвитком тісних стосунків з Україною для запобігання експансії російської могутності. Після того, як Бразилія стала домінувати в Латинській Америці, США значно покращили свої стосунки з Аргентиною, яка тепер вважається військовим союзником Америки, Сполучені Штати тісно співпрацюють із Саудівською Аравією для стримування іранського впливу в регіоні Перської затоки та Пакистаном, хоча й менш успішно – для противаги Індії в Південній Азії. В усіх названих випадках кооперація служить взаємним інтересам щодо стримування впливу великих регіональних держав.

Отже, концепція мультиполярності виходить з того, що після розпаду СРСР зростає політичний вплив цілої низки альтернативних США центрів сили. Зникнення глобального військового протистояння виводить змагання в економічній сфері на перше місце, а саме в цій сфері США не є безперечним гегемом. Майбутнє світу, таким чином, полягає в конкуренції основних інтеграційних утворень.

Концепція монополярності (мононаддержавності) базується на констатації американської політичної гегемонії у світі, а його майбутнє вбачається як боротьба між США, що прагнуть зберегти свою гегемонію, та іншими центрами сили, які намагаються цю гегемонію порушити. Додаткові аргументи прибічникам цієї концепції додала війна в Іраку.

Таким чином, можна виокремити кілька можливих сценаріїв майбутнього. Перший передбачає американську гегемонію, хоча, як вчить досвід історії, гегемонія – це позиція, яку дуже складно утримати. Другий сценарій передбачає перехід монополярного світу в біполярний, виходячи з можливості появи в США глобально значущих конкурентів, перш за все Китаю або ЄС, чи формування передбачених чи несподіваних коаліцій¹³. Третій сценарій – це встановлення багатопольярного світу. Відбувається складна взаємодія багатьох сил, світова історія буде являти собою поєднання мирних періодів і конфліктних ситуацій, конкуренцію за зони

впливу. Такий сценарій невідворотно викличе подальшу мілітаризацію.

Шостий сценарій передбачає паралельне існування кількох цивілізацій, які являтимуть собою самодостатні та самостійні центри світового розвитку.

Нарешті, п'ятий сценарій прогнозує апокаліптичне бачення світу, міжнародні катаклізми, силове вирішення геополітичних, економічних, культурно-цивілізаційних протиріч¹⁴.

На межі тисячоліть у міжнародних відносинах відбулися радикальні зміни, які дають змогу стверджувати про формування нових системотворюючих закономірностей. Нова система міжнародних відносин, яка знаходиться ще в стадії формування, відмінна не лише від системи, яка існувала після Другої світової війни, але й від традиційної Вестфальської системи. У ній переплітаються та взаємодіють як традиційні сили, так і нові фактори і тенденції. Розширюється коло суб'єктів міжнародних відносин, змінюється мотивація їхньої поведінки. Якщо в період існування Вестфальської системи держави були домінуючими учасниками міжнародних відносин, а світова політика в основному – політикою міждержавною, то в останні роки з'являються нові, багато в чому космополітичні суб'єкти міжнародних відносин. Відбувається космополітизація світової політики. Новий зміст світової політики вимагає нових організаційних форм. Посилюється загроза мілітаризації світу, з'являються нові загрози, зокрема, міжнародний тероризм.

Група проблем сфери міжнародних відносин, яка виокремлюється, поряд з проблемами взаємовідносин суспільства і особистості та суспільства і природи як основна з трьох основних груп глобальних проблем сучасності, знаходиться в центрі уваги світового співтовариства.

Найважливішими з них є проблеми мілітаризації світу і боротьби проти міжнародного тероризму як цільової настанови та реакції на терористичні атаки 11 вересня 2001 р. Події 11 вересня 2001 р. – це фактично переломний момент історії, що знаменували кінець ХХ та початок ХХІ ст. Він став свідченням зростання загрози міжнародного тероризму, який діє в глобальному масштабі. Після подій 11 вересня проблема безпеки набуває нових ознак. Постає загроза розповсюдження зброї масового знищення в тенетах національного та глобального тероризму, перспектив використання терористами атомної, хімічної та бактеріологічної зброї масового знищення, організованої злочинності та розмивання державної монополії на насилля, інших тіньових боків глобалізації. Найважливішими ознаками міжнародного тероризму стають інтернаціональність та дифузність, зростає глобальна мобільність терористів. Терористична атака проти США підкреслила, що процеси глобалізації та їх наслідки змушують надати фундаментально нові орієнтири політиці. Ці події є свідченням відхилень та ризиків процесу глобалізації.

Сучасний світ зіткнувся з цілою мережею незвіданих для нього загроз національній і міжнародній безпеці. Антагонізму між Варшавським Договором і НАТО, СРСР і США, що традиційно відбувався за заздалегідь визначеною схемою, прийшов на зміну конфлікт багатоаспектний, часто несподіваний у своєму цільовому виразі та виявах.

У той же час терористична протидія процесу глобалізації привела до початку нової ери глобалізації політики. Адже для боротьби проти терору необхідним є створення міжнародної правової основи, режиму антитерору. Процес глобалізації охоплює широкий діапазон життя суспільств і набуває динамічнішого характеру. І найважливішим є те, що одна окрема нація чи навіть цивілізація не може запропонувати універсальні шляхи розв'язання глобальних проблем сучасності, до яких належить і мілітаризація сучасного світу. Лише на основі співдружності націй можна в історичному та політичному контексті реально розв'язувати довготермінові проблеми, що постійно змінюються.

Комплекс найгостріших глобальних проблем у нещодавньому минулому був пов'язаний з існуванням загрози ядерної війни між наддержавами, яка могла стати катастрофою для всього людства. Зараз такої загрози не існує, але фатальною загрозою існуванню системи міжнародних відносин залишається можливість тотального ядерного конфлікту, міжнародний тероризм. Запобігання ядерної війни було спільною проблемою для попередньої системи, воно залишається головним і для системи майбутньої.

Продовжує зростати гострота багатьох глобальних проблем. Нерівномірність розвитку Півдня і Півночі закладає характер конфліктності в систему, загрожує втратою нею динамічної стабільності. Ця конфліктна нерівномірність є особливо небезпечною в умовах набуття багатьма державами Півдня ядерного статусу.

Розв'язання глобальних проблем вимагає здійснення світовим співтовариством цілеспрямованої узгодженої політичної стратегії. Однією зі складових політичних реформ є боротьба з міжнародним тероризмом. Вона є радикальним засобом забезпечення гарантованої безпеки світового співтовариства в цілому та окремих держав.

Процес формування нової системи міжнародних відносин ще й досі не завершився. На сучасному етапі може йтися лише про основні тенденції формування майбутнього світового порядку.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Див.: Бжезінський З. Великая шахматная доска. – М.: МО, 1999.
- ² Див.: Бжезінський З. Україна та Європа // Національна безпека і оборона. – 2000. – № 7. – С.11-12.

- ³ Там само. – С. 12.
- ⁴ Лебедева М.М. Мировая политика. – М.: Аспент прес, 2003. – С. 147.
- ⁵ Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Научно-изд. центр "Ладомир", 1997. – С. 15.
- ⁶ Лебедева М.М. Мировая политика... – С. 146.
- ⁷ Там же. – С. 145.
- ⁸ Там же. – С. 149.
- ⁹ Коппель О.А. Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика. – К.: ФАДА, ЛТД, 2001. – С. 65-66.
- ¹⁰ Хантінгтон С. Новий світовий порядок у ХХІ столітті: глобальні тенденції та їх значення для України. – С. 7-10.
- ¹¹ Див.: Коппель О.А. Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика... – С. 65-66.
- ¹² Див.: Коппель О.А. Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика. – К., 2001.
- ¹³ Уткин А.И. Мировой порядок ХХІ века. – М.: ЭКСМО, 2002. – С. 141-142.
- ¹⁴ Там же.